

ОБЕКТЪТ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО ХУЛИГАНСТВО

Гергана Кръстева

THE OBJECT OF THE CRIME HOOLIGANISM

Gergana Krasteva

Abstract: *This article is dedicated to the object of the crime of hooliganism. It contains a summary about the different outlooks on the object of crime in general as well as the object of hooliganism in particular. Besides the theoretical views on the matter, this article provides a more thorough examination of the question of whether the existing definition of the object of crime hooliganism is adequate in the current criminal law reality and whether certain amendments in the overall understanding are needed. In the end, it suggests a new definition of the object of the crime of hooliganism which brings more clarity to the matter by minimizing the element of abstraction in the current exposition.*

Keywords: *object of the crime, hooliganism, public order*

В настоящата статия ще се опитам да дефинирам обекта на престъплението хулиганство, като изложа различните разбирания в литературата поначало за обекта на престъплението, а впоследствие и за този на състава по чл. 325 от НК.

Понятието за обект на престъплението

Като за начало нека погледнем някои от определенията за обект на престъплението, давани в литературата.

На първо място, Долапчиев го определя като „онова нещо върху което посяга престъпникът, т.е., онова, което се уврежда или поставя в опасност чрез престъпното деяние“¹, т.е. „онова благо, което е защитено от правото, а именно оная наказателноправна норма, която се крие зад диспозицията на дадено наказателно постановление“², като подчертава, че обектът на правна защита е винаги правният

ред. Оттук идва изводът, че обектът на престъплението е дадено правно благо, а правните блага са винаги само човешки интереси, т.е., интереси или на отделната личност, или на обществото³.

В допълнение Долапчиев прави разграничение между *обект на защита* – онова правно благо, което е защитено чрез наказанието и което се уврежда или поставя в опасност чрез престъпното деяние; и *обект на деянието* – обектът, който принадлежи към законния състав на дадено престъпление. Например при набедяването обект на защита е правозащитата, а обект на деянието е „невинното лице“, като има и престъпления като кражбата, при които двата вида обект съвпадат. Според него разликата е съществена, тъй като обектът на защита не е никога елемент на престъпния състав, обектът на деянието е винаги такъв. В настоящото изложение ще

¹ Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част. С., Издателство на БАН, 1994, с. 131.

² Долапчиев, Н. цит. съч., с. 132.

³ *Ibid*

се спра на обекта на защита - правното благо, което бива застрашено или увредено от престъплението по чл. 325 от НК.

Ненов дефинира обекта на престъплението като „базисните и надстроечни отношения – свързани с икономиката, с държавно-политическата организация, с функционирането на държавния апарат, с личността и правата на гражданите, въобще с обществения ред“⁴, като уточнява, че главите на Особената част на НК са систематизирани с оглед именно на вида на обществените отношения, които са техен обект.

Това определение е критично разгледано от Велчев, който се аргументира, че „на практика трудно може да се намери изчерпателно и пълно обяснение какво разбира той под обществени отношения“, както и че посочената от Ненов констатация относно базисни и надстроечни отношения изглежда недостатъчна⁵.

Според **Стойнов** обектът на престъплението са „системата от необходими, вътрешно свързани помежду си и детерминирани правни връзки между членовете на обществото, които възникват по повод на определена материална или духовна ценност, чието съдържание е съвкупността от правата и задълженията на участниците в отношенията и които правни връзки се осъществяват посредством поведението на тези участници“⁶.

Това определение звучи колкото обстойно, толкова и неразбираемо поради своята изключителна абстрактност и изкуствена отделеност от житейския контекст на наказателно-правните разпоредби. Дори да е юридически издържано, не считам, че предоставя търсената яснота по въпроса за обекта на престъплението в теорията на наказателното право.

От друга страна обаче Стойнов предлага разграничение между различните видове обект на престъплението – общ, родов, непосредствен и конкретен⁷, което надгражда изложеното от Ненов разбиране за систематизация на главите на Особената част на НК с оглед на вида на обществените отношения. Тази концепция е фундаментална за подреждането на главите и разделите на отделните състави в Особената част на Наказателния кодекс, поради което считам, че неговият принос е значим.

За разлика от всички посочени автори и изложените от тях дефиниции за обект на престъплението, Велчев застъпва тезата, че нашият НК съдържа определение за обект на престъплението в чл. 10 от НК, обвързано с дефинирането на обществената опасност. По този начин стига до извода, че обектът на престъплението не е съвкупността от абстрактни обществени отношения, а е „интерес, защитен от правото“, правна ценност. Следователно, според него обектът на престъплението „не е нищо друго, освен онзи защитен от закона интерес, заради посегателството върху който деянието е било криминализирано“. Накрая заключава, че понятията за обект на престъплението и за обществена опасност на деянието са свързани в такава висока степен, че едното не може без другото⁸.

Това определение и разбиране за обекта на престъпление следва да бъде споделено като най-точно от всички изложени дотук поради основната причина, че бидейки основано на закона, а не на крайно абстрактни и трудни за разбиране съждения, то се отличава със своята яснота, следователно и лесна приложимост. Най-близко до това определение е дефиницията, дадена от Долапчиев.

⁴ **Ненов, И.** Наказателно право на Република България. Обща част. Книга първа. С., изд. СОФИ-Р, 1992, с. 222.

⁵ **Велчев, Б.** Обществената опасност и българското наказателно право. С., Сиела, 2017, с. 78.

⁶ **Стойнов, А.** Наказателно право. Обща част. Второ издание. С., Сиела, 2019, с. 176.

⁷ **Общ** обект – цялата съвкупност от обществени отношения, съществуващи в момента на неговото извършване

Родов обект – група обществени отношения, обособени по даден родов признак или по няколко такива признака и които се засягат от даден вид престъпни посегателства. Подреждането на *главите* в Особената част на НК е съгласно отделните групи обществени отношения.

Непосредствен обект – вид обществени отношения, които се засягат с даден вид престъпления. Групирането на престъпленията по *раздели* е на база непосредствения обект.

Конкретен обект – конкретни обществени отношения, засегнати с конкретното престъпление.

⁸ **Велчев, Б.** цит. съч., с. 76–77

След като сме възприели разбирането, че **обектът на престъплението не е нищо друго освен онази защитена от правото ценност, която деянието засяга**, следва да пристъпим към въпроса какъв е обектът на престъплението по чл. 325 НК.

Обектът на престъплението хулиганство

Въпросът за обекта на престъплението по чл. 325 от НК е разглеждан многократно в литературата, но е централен не само от теоретична гледна точка, а и в практиката по делата за хулиганство, тъй като уточняването на обекта е свързано с изясняването на въпроса относно съвкупностите и поглъщането от състава на хулиганството на някои посегателства върху други обекти⁹.

Съгласно Постановление на Пленума на ВС № 2/1974 г. „под обществен ред като обект на престъплението хулиганство следва да се разбират *установените в държавата обществени отношения, основани на нравствеността* и определящи поведението на хората в процеса на обществения живот.“

Тази дефиниция поражда два основни въпроса, на които бих искала да се спра в настоящия анализ:

1. Какъв е обектът на престъплението хулиганство?

2. Нужно ли е общественият ред да бъде защитен нормативно, за да бъде обект на престъплението по чл. 325 от НК?

Преди всичко обаче, релевантна ли е днес дефиницията на обект на престъплението хулиганство, дадена с ППВС № 2/1974 г.?

Критично погледнато е невъзможно с разбирането за морал отпреди близо 50 години да се отговори дали определено действие днес скандализира обществото до такава степен, че да бъде причина за наказателно преследване. Законът обаче не го и изисква, за-

щото обществените отношения, основани на нравствеността, са претърпели значителни промени от 1974 г. досега и ще продължават да се изменят, а с тях и преценката за това кои деяния скандализират обществото, следователно са съставомерни.

Ето защо приемам, че съдържанието на понятието за обществен ред съгласно ППВС № 2/1974 г. е променливо. От една страна, това крие риск от произвол, тъй като нито в обществото, нито сред правоприлагащите органи, няма единно разбиране за нравственост и морални устои. Кой определя кое действие е непристойно? Нещо повече, ако едно действие е непристойно в очите на малка част от обществото, а за мнозинството то е приемливо, това превръща ли деянието в несъставомерно? В съдебната практика има редица примери как едно деяние може да се приеме първоначално като хулиганска проява, а впоследствие – като упражняване на правото на свобода на изразяване¹⁰.

От друга страна обаче има и предимството, че не предполага чести законодателни намеси, тъй като тази дефиниция остава непроменена независимо от различното съдържание, което се влага в понятията, от които се състои като например обществени отношения, нравственост и т.н.

Ето защо променливите морални представи в обществото могат да бъдат както отворена врата за произвол в правораздаването, така и белег за гъвкавост. С други думи, обществените отношения и общоприетите разбирания за морал и благоприличие от 1974 г. досега са се променили изключително много, но тази промяна не е продиктувала промяна на законодателно ниво, нито е била повод за нова задължителна съдебна практика, което може да се тълкува като предимство.

⁹ **Хинова, Т.** Престъпни посегателства против обществения ред: [Изследване], С., БАН, 1976, с. 33.

¹⁰ *Ханджийски срещу България;*

Чолаков срещу България;

Решение от 23.06.2022 г. по НАХД № 3769 по описа на СРС. Съдът е отменил заповедта за задържане на непълнолетно лице, което драскало с черен маркер по паметника на съветската армия в София, като намерението му било да изпише „SAVE UKRAINE“. Съдът е приел, че се касае за намерение на дееца да протестира срещу войната в Украйна и че процесното деяние не се отличава с обществена опасност, която да го характеризира като престъпно, поради което е недопустимо да се извършва арест на автора му, тъй като то не съставлява престъпление.

Изключено е обаче да се направи пълноценно изложение за обекта на хулиганството, което да не съдържа поне някои от становищата в теорията.

Георгиев заключава лаконично, че общият обект на всички тези престъпления е общественият ред в най-широк смисъл на думата, уточнявайки, че под „обществен ред“ следва да се разбира само онези отделни страни на правния ред, които са предмет на защита в съответната глава от Особената част на НК. Намирам това обяснение за неясно предимно защото се опитва да изясни обекта на престъплението посредством страни на правния ред, предмет на защита в глава X от НК. Считам, че това носи повече объркване отколкото яснота, поради което не мога да споделя становището на Георгиев¹¹.

В своя труд, посветен на престъпленията против обществения ред, **Хинова** посочва, че при хулиганството, не се нарушава нито само общественото спокойствие, нито само правният ред, а се има предвид засягането на обществения ред в смисъл на регулиран от правни и обичайни норми ред, който осигурява нормални условия за протичане на живота, като обобщава някои от дефинициите на обществен ред¹².

Демирев се солидаризира със застъпеното от Хинова, като заключава, че единственият обект на хулиганството е общественият ред, който от своя страна е свързан с всички необходими условия за спокойното съществуване не само на отделната личност, но и на обществото като цяло¹³. В допълнение уточнява, че престъплението по чл. 325 е насочено против обществения ред, но по-скоро против онези норми, които обезпечават спокойния живот на гражданите¹⁴.

Ненов определя обекта на хулиганството като „условията на спокойното съществуване на социалистическия колектив, изразени в обществените отношения, съобразни с правилата на социалистическото общежитие“. Според него не става дума за обществен ред в смисъл на „обществено устройство“, т.е., на цялостна организация на обществото, а по-скоро онези правила на социалистическото общежитие, които обезпечават спокойния живот на гражданите в нашето общество¹⁵. Хинова излага своите резерви към последното, тъй като според нея така изкуствено се стеснява обемът на понятието обществен ред като част от правилата на социалистическото общежитие. Според нея „безспорно не се засяга общественото устройство, но освен условията на спокоен живот на гражданите, се засягат и условията за спокойно функциониране на определени органи, организации, но не пряко, а чрез стремежа да се прояви независимост от установения ред и с това да се изрази едно пренебрежение към него“¹⁶.

Сматракалев обобщава, че хулиганството е грубо посегателство върху обществения ред, върху правилата на социалистическото общество, свързано с явното неуважение на обществото, подчертавайки, че тази дефиниция има два съществени елемента. Първият е грубото посегателство върху обществения ред (правни и морални норми), а вторият елемент е явното неуважение към обществото¹⁷. В крайна сметка застъпва становището, че обект на хулиганството е не само общественият ред, но и общоприетите правила на социалистическото общество.

Очевидно полемиката относно правилата на социалистическото общежитие (ПСО) е неотнормима към настоящия анализ, поради което няма да се спирам допълнително на нея,

¹¹ **Георгиев, К.** Престъпления против обществения ред (271–306 НК): самоуправство, хулиганство, незаконно съжителство, многобрачие, неопазване на държавна тайна и др. С., изд. Наука и изкуство, 1958, с. 7.

¹² **Хинова, Т.** цит. съч., с. 22.

¹³ Демирев, Б. Престъплението „хулиганство“ по българското наказателно право. С., изд. Булгарика, 1997, с. 13–14.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Ненов, И., цит. съч., с. 256.

¹⁶ Хинова, Т., цит. съч., с. 23.

¹⁷ **Сматракалев, М.** Хулиганството като общественоопасно деяние. С., изд. „Наука и изкуство“, 1967, с. 30–32.

а само маркирам присъствието ѝ в анализа на Сматракалев, Хинова и Демирев. ПСО служат понастоящем единствено като инструмент за разбиране на понятието за морал и уважение към обществото във времената, в които са съществували.

Прави впечатление, че много от гореизложените автори включват в определението на обект на хулиганството обществото спокойно или спокойния живот на гражданите, което според мен е неправилно. Въпреки заглавието на глава X от НК, считам, че *спокойствието не може да бъде самостоятелно защитена от правото ценност, която да бъде обект на престъпление независимо от обществения ред*, най-малкото поради абстрактното си значение¹⁸. Спокойствието в една жилищна кооперация, например, може да бъде нарушено по всякакъв начин - от възрастна жена, която е увеличила звука на телевизора си докрай поради проблеми със слуха, тийнейджър, който се учи да свири на барабани, бебе, което плаче смущаващо силно в три часа сутринта, или съседи, които макар да спират ремонтните дейности между 14:00 и 16:00 часа, през останалото време влудяват съседите си, къртейки фаянс. С нито едно от тези деяния не може да бъде осъществен съставът по чл. 325 от НК, макар да е било нарушено общественото спокойствие.

Ето защо е нужен по-конкретен и точен критерий, спрямо който да се оценява дали едно деяние е хулиганство.

Анализ

Видно от съдържанието и систематичното място на разпоредбата на чл. 325 от НК, обект на престъплението хулиганство е общественият ред. Лесно да се забележи индикацията на законодателя, че **обектът на хулиганството е комплексен** – първият му компонент е общественият ред (грубо нарушаване на обществения ред), а вторият – нравствените

устои на обществото (демонстрация на явно неуважение към обществото). С други думи, престъплението по чл. 325 от НК засяга онази част от обществения ред, която има морални измерения, именно защото хулиганските действия трябва грубо да нарушат обществения ред по такъв начин, че да демонстрират явно неуважение към обществото. Настоящият анализ не би бил пълноценен, ако не съдържа разяснение на понятието „обществен ред“.

Според Сматракалев общественият ред се състои от правни и морални норми¹⁹. Това навежда на мисълта, че общественият ред не е изцяло правно регулиран и има една част от него, която се крепи единствено на моралните устои на обществото, на традицията, религията и културата, с други думи - на обичайното право. За всички останали нарушения на обществения ред, респективно на правни норми, законодателят е предвидил административноправна репресия.

В тази връзка, първата теза, която си струва да се разгледа, е *дали хулиганството защитава единствено онези морални норми, които не са защитени от правния ред, но нарушаването на които демонстрира явно неуважение към обществото*. Верен ли е изводът, че обект на престъплението хулиганството не е целия обществен ред, а онази част от него с морални измерения, която не е правно регулирана, след като общественият ред се охранява от множество правни норми, нарушаването на които се наказва по административноправен ред? Да вземем няколко ситуации за пример. Не се сещам за правна норма, която да забранява на едно лице да се качи върху паметника на българските писатели Петко и Пенчо Славейков, и то без дрехи, но въпреки че това поведение не представлява административно нарушение, лицето може да бъде привлечено към наказателна отговорност за престъпление по чл. 325 от НК²⁰. Дру-

¹⁸ Няма друго място в българския Наказателен кодекс, където да се споменава думата „спокойствие“ освен в заглавието на глава X.

¹⁹ Сматракалев, М. Цит. съч., с. 31

²⁰ <https://novini.bg/amp/show/osemnadeset-plus/280468>

га хипотеза е уринирането²¹ или мастурбирането²² на публично място, като има богата съдебна практика на осъдени за такива деяния. За тях важи същото - макар извършеното да не е било забранено със закон, то несъмнено е скандализирано обществото, поради което е съставомерно по чл. 325 от НК.

От друга страна, всеки аспект на живота, който е правно регулиран, има морална компонента. В този ред на мисли, правото и моралът не следва да бъдат разграничавани, още по-малко противопоставени, тъй като, все пак, целият обществен ред е основан на морала. Не заради това обаче тази теза е неправилна. Макар да звучи изкушаващо благодарение на своята екзотичност, изводът, че обект на хулиганството са единствено онези морални норми, които не са защитени от правовия ред, е неправилна, защото **ценностите, защитени от обичайното право, не могат да бъдат обект на престъпление**. Да се върнем на дефиницията за обект на престъплението, която беше изведена по-горе от чл. 10 от НК: онази защитена от правото ценност, която деянието засяга. Тоест, невъзможно е обект на хулиганството да бъдат ценности, защитени от обичая, културата и религията, с други думи „неписаните правила в обществото“.

В този ред на мисли, противоположната теза е, че **обект на хулиганството е всяка ценност, защитена от обществения ред, чрез засягането на която се изразява явно неуважение към обществото**.

В подкрепа на това становище е дефиницията на Хинова за обществения ред като „обществените отношения, свързани с поведението на гражданите и *регулираните от*

съответните правила, спазването на които е необходимо, за да се осигури спокойното им съществуване и да се създадат условия за нормална работа и почивка, а също така и за нормална дейност на определени държавни и обществени звена“²³. Видно е, че и тук общественият ред е обвързан с обществени отношения, регулирани от правила.

Единственият дефицит на това разбиране е, че все още има много „неписани правила в обществото“, които са част от обществения ред, но по никакъв начин не са защитени с правни норми, като гореизложените примери²⁴. По този начин съществува рискът прояви, които скандализират обществото и до момента са били квалифицирани като хулиганство от правоприлагащите органи, да не бъдат преследвани със средствата на наказателната репресия, след като формално не нарушават онази част от обществения ред, която е защитена нормативно. Това може да бъде преодоляно единствено чрез законодателна намеса, посредством която тези обичайни норми да се превърнат в правни такива, за да може това правило да бъде универсално приложимо.

Не по-малко важен е въпросът за ценностите, които биват засегнати с хулиганските действия. Нарушението на нормативно установения обществен ред води до административно наказание за извършителя, но само грубото нарушение на обществения ред може да наказано като престъпление по чл. 325 от НК. Въпросът е в какво се изразява белегът „грубо“. Според тълковния речник грубо е „без съобразяване с главните, основните правила, изисквания на нещо“²⁵. Няма нарушение на нормативен акт, което да е в линия с основните

²¹ Присъда от 18.01.2012 г. на РС – Попово по н. о. х. д. № 476/2011 г.; Присъда № 21 от 18.09.2017 г. на РС – Чирпан по н. о. х. д. № 309/2017 г.; Присъда № 3 от 20.01.2014 г. на РС – Ихтиман по н. о. х. д. № 300/2013 г.; Решение № 26005 от 9.11.2020 г. на РС – Ботевград по н. о. х. д. № 346/2020 г.; Присъда № 38 от 10.12.2014 г. на РС – Гълъбово по н. о. х. д. № 182/2014 г.; Присъда от 19.11.2014 г. на РС – Ямбол по н. о. х. д. № 1030/2013 г.

²² Присъда № 134 от 9.07.2018 г. на РС – Плевен по н. о. х. д. № 1555/2018 г.; Присъда № 260030 от 22.12.2020 г. на РС – Казанлък по н. о. х. д. № 1336/2020 г.; Решение № 369 от 16.03.2018 г. на СГС по в. н. о. х. д. № 148/2018 г.

²³ Цит. съч., тр. 22.

²⁴ Няма норма, която да забранява мастурбирането, уринирането или позирането без дрехи върху паметници на културата и въпреки това подобно поведение е толкова недопустимо в общественото съзнание, че дори без да бъде правно регулирано, неписаните правила в социума възпират членовете му от извършването на подобни действия.

²⁵ <https://talkoven.onlinerechnik.com/duma/%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%BE>

социални правила, поради което се налага да изоставим тази дефиниция като непригодна за целите на настоящия анализ. Логичният извод тук е, че **грубото нарушение на общественния ред е именно такава не просто заради степента на засягане на охраняваните от правото ценности, а от вида ценност, която деецът засяга с хулиганските си действия**. В случай че приемем обратната теза, че „грубо“ индикира единствено степента, в която е нарушен общественият ред, неизбежно ще стигнем до произвол в правоприлагането, защото всеки съдебен състав самостоятелно и независимо ще определя дали дадено нарушение е грубо, респективно дали следва да бъде наказано като хулиганство. Подобно разбиране единствено отваря врата за произвол и ограничаване на процесуалните права на участниците в наказателния процес, тъй като **наказателните разпоредби следва да се отличават с висока резистентност към тълкуване**. Предвид гореизложеното приемам, че обект на престъплението е нормативно защитеният общественият ред, а по-конкретно и преди всичко, онази част от него, която охранява човешкото достойнство. Ще докажа това с два примера, които е напълно възможно да се срещнат в практиката: ако едно лице пуска силна музика всяка нощ около 03:00 часа, с което смущава всичките си съседи в жилищната кооперация, в това число малки деца и възрастни хора, то несъмнено ще наруши обществения ред и ще засегне общественото спокойствие. Сега нека сравним това нарушение със следната ситуация: на партерния етаж в жилищна сграда има заведение, което предлага развлечения за малки деца, които несъмнено създават в шум, но в рамките на допустимото. Афектираната от това съседка от горния етаж, която е и във влошени взаимоотношения със собствениците на заведението, излива от терасата си над заведението урина и фекалии, като тази течност попада върху чадърите на заведението и върху главата на едногодишно дете²⁶. И в двата примера се касае за безспорно нарушаване на обществения ред, но **двете нарушения не стоят на една и съща плоскост най-вече поради това, че с второто деяние е накърнено човешкото достойнство**,

а с първото – не, т.к. е нарушено единствено общественото спокойствие без да е унижена личността. Не считам за нужно да аргументирам защо човешкото достойнство предполага да бъде защитено от закона с много по-висок интензитет от общественото спокойствие.

Ето защо грубото нарушение е зависимо преди всичко от това коя защитена от правото ценност бива засегната, а не от степента, в която е нарушен обществения ред.

Извод

Връщайки се на гореизложените въпроси и обобщавайки всичко дотук, бих предложила следните изводи:

1. Най-точната дефиниция на **обект на престъплението**, е тази, базирана на чл. 10 от НК: онези защитени от правото ценности, които престъплението застрашава или уврежда.

2. **Обектът на престъплението по чл. 325 от НК е нормативно защитеният обществен ред**. т.е., всяка ценност, защитена от обществения ред, чрез засягането на която извършителят изразява явно неуважение към обществото. **Преди всичко обаче обектът на хулиганството е тази част от нормативно защитения обществен ред**, ангажирана с охраняването на **човешкото достойнство**. Важно е да се подчертае, че хулиганството не обхваща всяка демонстрация на неуважение към обществото, независимо от неговата степен и характер, тъй като няма престъпление, посредством което да се изрази зачитане на социалните порядки, а само *явно* неуважение към обществото - такава, което е дръзко, брутално и вулгарно. Грубото нарушение на обществения ред е именно такава не поради степента, в която са засегнати ценностите, защитени от обществения ред, а от вида ценност, към който са насочени хулиганските действия. Също така, не може обект на хулиганството да бъде ценност или интерес, които не са защитени от правото, а само от морала/религията/традицията, след като обичайните норми, които са част от обществения ред, не могат да бъдат обект на престъпление. Хулиганството засяга обществения ред, но не винаги, а само тогава, когато деецът иска или допуска изразяване на явно неуважение към обществото.

²⁶ Аналогична фактическа обстановка се съдържа в материалите по досъдебно производство № 159/2021 г. по описа на РУ – Гоце Делчев.

БИБЛИОГРАФИЯ // REFERENCES

Велчев, Б. Обществената опасност и българското наказателно право. С., Сиела, 2017 // **Velchev, B.** Obshtestvenata opasnost i balgarskoto nakazatelno pravo. S., Siela, 2017.

Георгиев, К. Престъпления против обществения ред (271-306 НК): самоуправство, хулиганство, незаконно съжителство, многобрачие, неопазване на държавна тайна и др. С., изд. Наука и изкуство, 1958 // **Georgiev, K.** Prestapleniya protiv obshtestveniya red (271-306 NK): samoupravstvo, huliganstvo, nezakonno sazhitelstvo, mnogobrachie, neopazvane na darzhavna tajna i dr. S., izd. Nauka i izkustvo, 1958.

Демирев, Б. Престъплението „хулиганство“ по българското наказателно право. С., изд. Булгарика, 1997 // **Demirev, B.** Prestaplenieto „huliganstvo“ po balgarskoto nakazatelno pravo. S., izd. Bulgarika, 1997.

Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част. С., Издателство на БАН, 1994 // **Dolapchiev,**

N. Nakazatelno pravo. Obshta chast. S., Izdatelstvo na BAN, 1994

Ненов, И. Наказателно право на Република България. Обща част. Книга първа. С., изд. СОФИ-Р, 1992 // **Nenov, I.** Nakazatelno pravo na Republika Balmariya. Obshta chast. Kniga parva. S., izd. SOFI-R, 1992.

Смагракалев, М. Хулиганството като общественоопасно деяние. С., изд. „Наука и изкуство“, 1967 // **Smatrakalev, M.** Huliganstvoto kato obshtestvenoопасno deyanie. S., izd. „Nauka i izkustvo“, 1967.

Стойнов, А. Наказателно право. Обща част. Второ издание. С., изд. „Сиела“, 2019 // **Stoynov, A.** Nakazatelno pravo. Obshta chast. Vtoro izdanie. S., izd. „Siela“, 2019

Хинова, Т. Престъпни посегателства против обществения ред : [Изследване], С., БАН, 1976 // **Hinova, T.** Prestapni posegatelstva protiv obshtestveniya red : [Izsledvane], S., BAN, 1976.